

Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete

Szerk. KIEFER FERENC. Akadémiai Kiadó, Bp., 2008. 943 lap

1. Jelen kötet az MTA Nyelvtudományi Intézetéből koordinált monumentális vállalkozás, a mai magyar nyelv grammatikájának a leíró adekvátság követelményeinek megfelelő feldolgozása témájában a nyelvtan szótárkomponensének kutatásáról ad számot. A rövid terjedelmű szerkesztői bevezetőben a 'szótár' (másképpen: 'lexikon') fogalmának ismertetése alapján arra számíthat az olvasó, hogy a kötet tanulmányai tárgyalni fogják az ún. mentális szótár jellegét, szerkezetét, a körébe tartozó nyelvi komponensek esettanulmányok formájában megvalósuló felmérése és tárgyalása révén. Az ún. leíró és magyarázó adekvátságnak megfelelő, ilyen igényű tanulmánykötet belső koherenciáját az adhatja meg, ha az abban szereplő, releváns tematikájú komponenseket bemutató fejezetek a leírás módszertanát tekintve egységesek; nem, vagy pedig csak csekély módon modellfüggő megállapításokat tartalmaznak. KIEFER FERENC bevezetőjéből az ennek a célnak a megvalósítására való törekvés világosan kitűnik. Az egyes komponenseket helyenként könyvnyi hosszúságban tárgyaló fejezetek a generatív jellegű nyelvelmélet keretében, ahhoz funkcionálisan szorosan kötődő (ill. köthető), vagy vele párhuzamosan fejlesztett modellek keretében készültek, s a kifejezetten jelentéseméleti bázissal rendelkezők is szervesen kötődnek (ill. köthetők) hozzájuk. A tanulmányok a 'lexikonnak' elsősorban a szavak és mondatok szintjén megvalósuló reprezentációját elemzik. A generatív nyelvelmélethez való határozottabb kötődésből fakadóan erősebb hangsúly helyeződik a jelentés és a mondatinterfész viszonyának tárgyalására – az ilyen irányú összefüggéseket számos tanulmány elemzi – de szerepet kap a 'szótár' és a nyelvi reprezentáció egyéb szintjeinek (így a morfofonológiának), a pragmatika dependens kapcsolódási rendszerének tárgyalása is a kötet fejezeteiben.

AITCHISON nézete szerint a mentális lexikon a szójelentések mentális tárolása lexikális hálók formájában, a szemantikai mezők fogalmának megfelelő tematikus egységekbe szervezeten. Nézete szerint a tárolás kettős módon, a szóalakokra és a hordozott jelentéstartalmakra vonatkozóan valósul meg, és integráns részét képezi a szavak létrehozását biztosító grammatikai eszköztár (AITCHISON 2003: 247). Felfogása mind a formációt, mind a tárolást, valamint a hozzáférést illetően a modularitás elvét követi, hasonlóan JACKENDOFFnak az ún. reprezentációs modularitásra vonatkozó nézeteihez (ANDOR 2001: 8–9). Az átjárhatóság (interfész jelleg) az egyes modulok között az egyes hálózatokban biztosított. AITCHISON szerint az adott nyelv struktúrája meghatározza a mentális lexikon szerkezetét is. Ennek konkrét megvalósulását azonban kutatási eredményeinkkel ezideig még nem sikerült pontosan feltérképezni. Tulajdonképpen az sem bizonyított még, hogy valóban meghatározó-e egy adott nyelv strukturális felépítettsége a mentális lexikon strukturáltságának módjára, esetleg nem fordított-e a helyzet. AITCHISON (2003), ALTMANN (1997), PUSTEJOVSKY (1995) és mások kutatásai nyomán mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy a szavak elsősorban szemantikai kategóriák alapján szerveződnek a mentális lexikonban. Annak megismerése, hogy az adott nyelvben megvalósuló reprezentá-

ciójuk és mentális tárolásuk módja között a szemantikai síkon túl pontosan milyen összefüggések léteznek a formális reprezentáció és a funkcionalitás síkján, további alapos kutatómunkát igényel. A „Strukturális magyar nyelvtan” lexikonnal foglalkozó 4. köteté mindenestre számos olyan tanulmányt tartalmaz, amelyek ezt a viszonyrendszert, a nyelvi reprezentáció különféle szintű komponensei közti együttműködést, az ún. interfész viszonyt illetik. A mentális szótár és a reprezentáció közti viszonyokat, összefüggéseket pedig a kísérleti pszicholingvisztika eszközeivel mutatja be egy különálló fejezet PLÉH CSABA, LUKÁCS ÁGNES és KAS BENCE tollából, mintegy átfogva az egész kötet anyagát. Lássuk akkor hát a vastkos tanulmánykötet fejezeteit egyenként.

2. Az első négy fejezet az argumentumok státusának, az argumentumszerkezet tanulmányozásáról a lexikon kutatásának szintaktocentrikus irányú megközelítését sejteti, vagy legalábbis a lexikon, a szemantika és a pragmatika interfész jellegét helyezi súlyozottan a vizsgálat középpontjába. Közülük az első, BIBOK KÁROLY tanulmánya a szintaktikai alternáció és a vonzatkeret viszonyával foglalkozik. A fejezetben a szerző először áttekinti a lexikai szabályokon alapuló és a konstrukcionista nézeteket, majd saját elemzés bemutatásával olyan lexikai konstrukciós megközelítést javasol, amelyben az igék különféle vonzatkereteinek sajátosságai alulspecifikált jelentésábrázolások révén egy közös jelentésséma formájában ragadhatók meg. Bár a különféle alternációs típusok áttekintése gazdagon illusztrált példákkal, a bemutatás mégsem teljesen hibátlan. A 27. lapon a tárgyi szintaktikai argumentum elhagyhatóságának bemutatásakor a szerző kivételként tünteti fel a *tesz* igét – (19a) *A mama levest tesz az asztalra* vs. (19b) **A mama tesz az asztalra* –, pedig az alternáció helyes mondatokat eredményezhet olyan példákban, mint

- (1) a) *Papa fát tesz a tűzre.*
 b) *Papa tesz a tűzre.*

BIBOK helyesen emeli ki, hogy el kell különíteni a tárgyatlan igét a tárgyas ige tárgyatlan használatától, mert csak így azonosíthatók funkcionálisan az implicit argumentumot tartalmazó igék. Ahogy az alternációk megvalósulását vagy a rájuk vonatkozó megszorításokat felmérő úttörő munkák (pl. LEVIN 1993) esetében is ajánlható lett volna, így BIBOK kutatásaiban is nélkülözhetetlen a ma már könnyen végrehajtható korpuszalapú vizsgálat. Csak ennek igénybe vételével biztosítható a gazdag példaanyagra épülő adatok, megállapítások validitása.

Az alternációk típusainak bemutatásakor a szintaktikai alternációt illetően nem világos a hivatkozás arra, hogy az alternáló két szerkezet jelentésben lehet „szinonim, vagy előre jelezhető módon különbözik egymástól” (24). A szinonímia megítélését, azonosítását illetően ugyanis számos, egymástól természetében és hatókörében igencsak eltérő nézetet, típust ismer a szakirodalom. Jó lett volna tisztán azonosítani a jelen esetre vonatkozó releváns típust.

A lexikai szabályokat feltételező megközelítést vizsgáló fejezetrészen a szerző a tárgyalt alternációkra vonatkozóan szemantikai alapú osztályokat tekint át. Cél-szerű lenne az egyes osztályokon belüli példaanyag konceptuális kereteknek (l. pl.

FILLMORE 1982) megfelelő feldolgozása is, hogy teljesebb képet kapjunk az adott jelentéskomponensek szituatív szóródásáról (pl. *szór – magot/festéket*). BIBOK a tárgyalt igei szinonim csoport tagjainak alternáló/nem-alternáló vizsgálata során egyaránt figyelembe veszi az igeikötő nélküli, valamint az igeikötős igéket. Megjegyezzük, hogy ezzel a fent említett szemantikai alapú osztályozásának keretei radikálisan bővíthetők lennének. Az osztályok megállapításakor a szerző mégis csupán az igeikötő nélküli igealakokra támaszkodott (30–1).

A konstrukciós megközelítés tárgyalása során PUSTEJOVSKY generatív lexikon elméletének (1995) nyomán felvetődik az együttes kompozíció (*co-composition*) szerepe. Helytálló, hogy ezt követően a szerző a szavak jelentéstartalmának konstrukciós alapú tárgyalását argumentumszerkezetük elemeinek konceptuális alapú kerettartalmakkal való jelöltségéből, illetve adottságából vezeti le, hivatkozva FILLMORE-nak, LANGACKERnek, illetve LAKOFFnak a téma szempontjából releváns modelljeire. BIBOK elemzésének alaposságát mutatja az, hogy érvelése során, példaelemzéseiben folyamatosan ütközteti az általa tárgyalt háromféle megközelítés koncepcióját, rámutatva előnyeikre és hátrányaikra. Különösen szemléletesen mutatkozik ez meg az intranszitiv cselekvés-mozgás konstrukcionális elemzése során, a tárgyalt *áll* ige [+statikus] vs. [+dinamikus] jegyváltása következtében kifejezett direkcionális értelmezése során. Itt is célszerű lett volna összevetni az igeikötő nélküli ige konstrukciós megjelenési formáit (*áll* vs. *áll vmire* – 36) az igeikötőssel (*ráll [vmire]*).

BIBOK az igei alternációk leírására végül egy olyan megközelítést javasol, amely elegyíti a konstrukciós grammatika és a keretszemantika által kínált megoldásokat, és egy gazdagabb, általánosabb, aluspecifikált lexikai (lexikai pragmatikai) jelentésre épül. Ezt az eljárást lexikai-konstrukciós megközelítésnek nevezi. Eszerint egy adott ige akkor fordulhat elő alternáló szerkezetekben, ha általános lexikai jelentése összeegyeztethető az alternációk jelentésével (41). Ez a felfogás viszont azt hordozza magában, hogy az alternációk egymástól eltérő jelentéseket fejeznek ki, ami felveti fentebb említett lehetséges szinonimitásuk elfogadhatóságát. Az eltérő konstrukciós megjelenítés alapját a szerző nézete szerint a különböző kontextusokban való használat képezi, ami egyértelműen lexikális pragmatikai felfogást tükröz. Eszerint a különféle alternációs reprezentációk nem vezethetők le egymásból, egyenrangúak egymással (41–2). Helyes a szerzőnek az az eljárása példaelemzéseiben, hogy az adott ige különféle szintaktikai realizációit kerettudás alapú jegy-komponensek mentén értelmezi, a keretismereti tényezőket elfogadhatósági kritériumokként kezeli az argumentumokra vonatkozó szelekciós megszorításokkal együtt. A tárgyalt alternációkban módszeresen azonosítja a kérdéses igék aluspecifikált jelentését, bemutatja specifikus lexikai, valamint konstrukcionális jelentésüket. A vágást kifejező igék szinonim csoportjából hiányolom a prototípus *vág* igtől az igék jegyspecifikuma alapján távolabb eső *zúz* és *tör* igék említését, a csoporthoz való tartozásuk tárgyalását. Nézetem szerint a jelentéses komponensek érintkezését és eltéréseit, valamint a használatbeli különbségeket ugyancsak a háttérismereteket képező (CLARK 1996) keret-, háttér- és forgatókönyvbeli ismeretek befolyásolják, így például az, hogy az igék 'érintett' ('patients') argumentumai típusosan eltérnek egymástól, a 'nem egésszé válást' kifejező cselekvés célja adott formára, vagy nem adott formára történő le- vagy szétbontás-e. Ilyen tényezők nem

kaptak helyet a 63–5. lapon olvasható elemzésben, pedig szerepük nyilvánvaló, ha szinonimitásuk fokát vizsgálva áttekintjük a (22) alatt szereplő, a szerző megállapítása szerint alulspecifikált jelentéssel rendelkező igéket.

A tanulmányt a könyv csaknem valamennyi fejezetéhez hasonlóan szisztematikus összefoglaló zárja. BIBOK tanulmányának összefoglalója kitér mind az elméleti eredményekre, mind pedig az alternációk típusaira. A 13. fejezet kivételével ezt követően minden egyes fejezet – az olvasó számára praktikus és didaktikus megfontolásból – a szakirodalmi hivatkozások tárgyalásával zárul.

3. A kötet második, NÉMETH T. ENIKŐ tollából származó tanulmánya az implicit, azaz lexikailag nem kifejezett, szintaktikailag hiányzó, alanyi és tárgyi igei argumentumok előfordulásának, lexikai-szemantikai jellemzőinek azonosításával foglalkozik. Tematikáját illetően a kötetben jól illeszkedik az előző fejezethez. A szerző mindjárt a fejezet elején hangsúlyozza, hogy ezeknek az argumentumoknak a tárgyalásakor nem szabad egybemosni a szemantikai jellegű argumentum és a szintaktikai vonzat fogalmát. A tanulmány elején áttekinti a vonatkozó szakirodalmi nézeteket, modelleket, amelyek a szintaxis, a szemantika, illetve a nyelvészeti pragmatika különféle típusú és mértékű együttműködését konstatálták. Ezek közül, úgy tűnik, szimpatizál a relevancia pragmatikai indíttatású, valamint a funkcionális grammatika (a SIMON DIK nevével fémjelzett Amsterdami Iskola, valamint a DIK tanítványai által újabban kifejlesztett ún. funkcionális diskurzus grammatika) megközelítésével, mely modellek szerint alapvetően lexikai szemantikai és pragmatikai feltételek miatt maradhat lexikálisan kifejezetlenül egy adott argumentum. Helytállóan jegyzi meg szintén a fejezet elején, hogy az implicit argumentumok értelmezése felveti ezeknek a viszonyát a legújabb nyelvészeti pragmatikai kutatások témái közt egyre nagyobb hangsúlyt kapó ún. nem-artikulált konstituensekhez (*unarticulated constituents* – I. RECANATI 2004, BORG 2004), de ezt a viszonyt mégsem tisztázza a fejezet elemzéseiben (73, 94). A tanulmány kiemelten tárgyalja a világtudás és a szószemantika kapcsolatát az implicit argumentumok realizációjában.

Ezt követően NÉMETH T. tipológiai igényű példabemutatót tart az implicit argumentumok előfordulásáról a magyarban, helytállóan azonosítva a típusokat, valamint a szelekciós és kontextuális megkötéseket. Kimutatja, hogy a magyar igék implicit argumentumokkal való előfordulása nem kötött az azonosított három típust illetően; leggyakoribb az előfordulása az olyan igéknek, amelyek az azonosított mindhárom típus szerint (77) megengedik implicit argumentumuk lexikális megjelenítését. Példaelemzéseiben helyes módon támaszkodik az enciklopédikus és prototipikus ismeretek, jegyek szerepére, amelyek a lexikális egységek egymás közti viszonyát, kollokációs potenciálját (*salience*) lehetővé teszik. Felhívja a figyelmet arra, hogy ennek foka anyanyelvű informánsok tesztelése révén mérhető. Ilyen mérések által kimutatható, hogy az implicit argumentumok jelenléte (és felismerhetősége) az igék több lexikai és kontextuális jegyének interakciójából (interfészeléséből) adódik. Azonosításukat, értelmezésüket csak komplex, lexikai, grammatikai és pragmatikai együttes vizsgálat teheti lehetővé. Az igék participiánsai kifejeződésének és konstrukcionális argumentumszerepének összefüggését taglaló

érvelés és vizsgálat mélységét és kivitelezését illetően is jól kapcsolódik BIBOK KÁROLYnak az igei alternációk kifejeződését elemző vizsgálatához; a két tanulmány jól kiegészíti egymást. NÉMETH T. lexikális szemantikai-pragmatikai megközelítést nyújt az ún. szemantikai koherencia elve és az ún. megfelelési elv összefüggésének tárgyalása révén, míg BIBOK munkája szemantikai-szintaktikai orientáltságú keretben tárgyalja az alternáló konstrukciókat. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy NÉMETH T. ENIKŐnek a felszínen ki nem fejezett argumentumok azonosítását célzó példasoraiban találunk „kakukktójást”. Így a mozgást kifejező igék ki nem mondott konstituenseinek tárgyalásakor (94) – a releváns szakirodalom nyomán – a szerző kifejezetlen lokális argumentumot tételez fel a ’mozgásban létet’ jelentő igéknél (pl. *úszik, fut, szalad*, stb.), meglepetésemre a *táncol* esetében is. A megközelítésében korábban körülírt faktorok alapján nem reprezentált lokális argumentummal nézetem szerint dominánsan a [+irányulás], [+duratív] jegyű verbálisok rendelkeznek, a *táncol* ige viszont igekötő nélkül dominánsan nem értelmezhető irányulást kifejezőnek, így nem tartozik az adott csoportba. Hozzá „értett” lokális nem tekinthető argumentum státusúnak. A szintén idesorolt *lebeg* státusa érdekes: ugyan esetében is irreleváns a direkcionális kifejeződése, [+duratív] jegye viszont kétségtelen, erős. Megjegyzem azt is, hogy igekötős formája kontextuális megszorítások nélkül anyanyelvű beszélők számára nem természetes. NÉMETH T. példasorában nem szerepel a *libeg* verbális, amely a *táncol*-hoz hasonlóan típusos értelmezés szerint nem irányulást kifejező, igekötős változata (*odalibeg*) viszont az, [+duratív], ugyanakkor funkcionálisan aktív [+mód] jegye alapján az anyanyelvű intuíció szerint implicit, lexikálisan típusosan meg nem jelenített mód funkciójú argumentummal rendelkezik.

A tanulmány második felében NÉMETH T. részletes elemzéssel tekinti át az alanyi és tárgyi implicit argumentumokat a magyarban. Előbbiek gyakori előfordulásának okát meglátása szerint a magyar *pro*-ejtő sajátosságában kell keresnünk (96). A ma már elektronikusan is hozzáférhető „Magyar értelmező kéziszótár”-ból és a Magyar Nemzeti Szövegtár korpuszából a szerző által nyert adatok alapján megállapítható, hogy az implicit alanyi argumentumok legnagyobb arányban két tematikai csoportban, a természeti jelenségek és a különféle foglalkozásokat kifejező igék körében kereshetők. A kifejezetlenül maradt alanyi argumentumok a releváns keret alapú háttérinformációk alapján, valamint szelekciós megszorítások mentén azonosíthatók. Láthatóan szintén fontos tényezőt képez strukturáltságuk prototípusosságának jellege (106). A szerző elemzései felszínre hozzák, hogy a releváns igék nem tekinthetők alanytalanoknak, mivel „rendelkeznek alanyi vonzatként megjeleníthető argumentumhellyel a lexikai-szemantikai reprezentációjukban” (100–1), ennek betöltöttségére is felhoz releváns példákat. Az argumentációnak értékes részét képezi a lexikális-szemantikai és az enciklopédikus ismeretek egymástól eltérő vagy párhuzamosan megmutatkozó relevanciájának kimutatása az értelmezésben. A tárgyi implicit argumentumok körében markánsan megnyilvánuló tematikai korlátozottság NÉMETH T. példaelemzései alapján nem látható. A konceptuális alapú keret- és háttérismereteknek, valamint a tárgyi argumentumra és magára az ígére vonatkozó lexikális bázisú és szelekciós megszorításoknak azonban fontos a szerepük az értelmezésben és az elfogadhatóság megítélésében.

A tanulmány szakirodalmi hivatkozásai helytállóak, a ki nem mondott konstituensekre vonatkozóan azonban hiányolom JOHN PERRY munkáját (1998), aki a nyelvfilozófiai bázisú szakirodalomban először vetette fel ezt a problémakört.

4. A harmadik fejezet MALECZKI MÁRTA tanulmánya a határozatlan argumentumokról. A releváns terminológiai kérdések tisztázása során a fejezet elején a szerző kiemeli az ige meghatározó voltát vonzatai, argumentumai jellegére vonatkozóan. Ez a felfogás BRASSAI óta közismert. Az ige vonzáskörébe tartozik argumentumai thematikus szerepeinek kiosztása, szelekciós megszorításoknak való megfeleltetése, morfológiai jelöltségük kifejezése, valamint funkcionálásuk biztosítása hagyományos szintaktikai pozíciókban (130). Tanulmányában MALECZKI ezen a nézete szerint lexikális igei funkciókon kívüli, szemantikai alapú tulajdonságokat vizsgál, így a magyarra tipológiailag jellemző determináns nélküli argumentumok előfordulásának sajátosságait, valamint a határozottsági korlátozás körén belül a határozatlan argumentumok specifikus és nem specifikus interpretációjának státusát. Példák bemutatásán keresztül megállapítja, hogy pusztá, azaz determináns nélküli, köznévi argumentumot nem minden ige képes felvenni (vö. *macskát kerget* vs. **macskát utál* – 132–3). Markánsan megfogalmazott kutatói kérdéseket követő vizsgálattal (mind az ige, mind pedig a pusztá köznevek lexikális és egyéb sajátosságait kiderítendő) kísérli megállapítani az ilyen argumentumok felvehetőségének feltételeit. Az igéket a VENDLER (1967) által megállapított és körülírt eseményszerkezeti osztályozást alapul véve vizsgálja adott tematikai (pl. érzelm, tudást, állapotot stb. kifejezők) csoportokban. A vizsgálat alapos, mégis megjegyzést teszek egy perspektíváját érintő tényről: az igék nem argumentumot vesznek fel, hanem az argumentumkeretük által megkívánt, különféle jegyeiknek alapján (l. ANDOR 1998) alkalmas (*salient*) szavakat. A 136. lapon (12–16') alatt olvasható példaanyag elemzése során a szerzőnek tárgyalnia kellett volna a (14') és (16') példákban megadott helyviszonyt megjelenítő kifejezések funkcióját ahhoz, hogy értelmezhető, vagy legalábbis tisztán megállapítható legyen mondatpárjaik, (14) és (16) elfogadhatóságának státusa. Hiányolom a vizsgálatból az anyanyelvi informánsok megítélésének teszteredményeit, valamint az ezekkel párhuzamos, korpuszból nyert adatok kontrollvizsgálatát. Ennek hiányában nem látom a (17)-ben megfogalmazott megállapítás megbízhatóságát.

A létezését kifejező, azaz intranszitiv predikátumok csoportját vizsgálva MALECZKI megállapítja, hogy határozatlan alanyi funkciójú argumentumok előfordulása esetükben, akár közvetlenül az ige előtti, akár az azt követő pozícióban természetes, de a mondatok értelmezése, illetve értelmezhetősége függ a mondat prozódiai sajátosságaitól. Ennek az igecsoportnak a vizsgálata is hangsúlyozottan demonstrálja a lexikon és a szintaxis interfész viszonyát. Az igecsoporthoz tartozó igékkel képzett mondatokban ki nem mondott határozói funkciójú konstituensek jelenléte érzékelhető, ennek (az előző fejezet tematikájához szorosan kötődő kérdéskörnek) tárgyalásával azonban nem foglalkozik a tanulmány szerzője. A fejezet következő részében a tárgyias igei szerkezetek telikus/atelikus értelmezését vizsgálja VENDLER klasszifikációja nyomán az egyes igei jelentéscsoportokban, kimutatva a csoportok igeinek kompatibilitását pusztá köznévi argumentumokkal és szabad határozós

szerkezetekkel. Ezt követően, az ítéletek kategorikus és thetikus típusának elkülönítésekor ismét felvetődik a logikailag odaérthető, de a felszínen gyakran nem reprezentált konstituensek kérdése (154–5), de státusa megint csak kielemezetlen marad. Egyes példák (29” és 57”, de a 19 és 22 esetében is) kommunikatív tartalmának értelmezésekor felvetődik beszédaktusos funkciójuk típusa is, de ez a vizsgálati aspektus szintén kiaknázatlan lehetőség marad csupán.

A fejezet utolsó szakaszában a szerző a határozottsági korlátozás vizsgálatával foglalkozik. Először összeveti a ’határozott’/’határozatlan’ oppozíciót a ’specifikus’/’nem-specifikus’ oppozícióval, kimutatva utóbbi jegypár markánsabb szerepét az argumentumokra vonatkozó specifikusságot illető korlátozás megvalósulásában. A nem-specifikusan kifejezett alanyi és tárgyi argumentumok elfogadhatóságát, szerepük értelmezhetőségét különféle típusú igék társaságában elemzi azzal a céllal, hogy kimutassa: elsősorban szintaktikai, szemantikai, esetleg lexikális eredetű megszorítással állunk-e szemben, vagy pedig az ilyen megkötések kombinációjával van dolgunk. Példaelemzése alapján megállapítható, hogy a követelmény valóban komplex jellegű: lexikális szemantikai, mondatszemantikai, pragmatikai és szintaktikai tényezők egymással együttműködve, azaz a releváns nyelvi komponensek interfész jellegű funkcionálása révén befolyásolják megvalósulását, tanulmányozása a mondat határait meghaladva a diskurzus szintjének vizsgálatával lehetséges.

5. A szintén szintaktikai kérdések által vezérelt negyedik fejezetben CSIRMAZ ANIKÓ az igei argumentumszerkezettel, az argumentumok és az igék közti kapcsolattal, az argumentumok megjelenési formáinak vizsgálatával foglalkozik. Tematikájában szorosan kötődik az első és második fejezethez szereplő BIBOK KÁROLY és NÉMETH T. ENIKÓ által írt tanulmányhoz, csak hogy CSIRMAZ munkájában markánsabban kifejezett a szintaktocentrizmus, amit az elméleti háttérként szereplő generatív kormányzás és kötés modellje, a minimalizmus szemlélete is tükröz.

A szerző az igéknek három csoportját különbözteti meg: a lexikai, a segéd- és a könnyű igéket tipizálja. Utóbbi státusa, leírása és azonosítása a bőséges, nem kifejezetten generatív szemléletű szakirodalommal összevetve kérdéses, mivel az ott könnyű igékként tipizált komplex igei lexikális egységek másak, mint a CSIRMAZ (4) számú példáiban szereplők (l. pl. JESPERSEN 1931, CATTELL 1984, ALLERTON 2002, SMITH 2009). Az ún. könnyű igék általában lexikális tartalmukat tekintve neutralizálódtak, grammatikalizálódtak, amelyek leggyakoribb előfordulásukban tárgyiasak, nominális argumentumokkal együtt szerepelnek analitikus szerkezetekben (pl. *sétát tesz, fűrdőt vesz, pihenőt tart*), bár delexikalizálódásuk foka eltérő lehet, amennyiben grammatikalizációjuk folyamata még nem fejeződött be (pl. *ütést mér, csókot ad, segítséget nyújt*). Az adott nyelvben, így a magyarban is gyakori teljes lexikális párjuk megléte (pl. *sétál, [meg]fűrdik, [meg]pihen, [meg]üt, [meg]csókol, [meg]segít*). A fentiek miatt célszerű lett volna az ún. könnyű igékre vonatkozó generatív és nem generatív, hanem például strukturális, funkcionális, legfőképpen pedig kognitivisták szemléletű felfogásokat összevetni.

A predikátum és az argumentum, valamint a lexikon viszonyának leírása nem egészen tiszta. A szerző a 190. lapon a következőket deklarálja: „Minden predikátumnak meghatározott, a lexikonban rögzített számú argumentuma van”. Nézetem

szerint a mondatok predikátumainak valóban léteznek argumentumai, s ezek lexikális összefüggésben vannak a predikátumokat funkcionálisan betöltő szavak, szó-szerkezetek tartalmával. A predikátum viszont mondatszintű funkció, nem a lexikon hatáskörében funkcionál, így azt állítani, hogy neki lennének argumentumai a lexikonban, tisztázatlan funkcionális összefüggéseket feltételez a lexikon és a mondat szintjén. A funkcionális zavart ezt követően tisztázza a szerző a predikátum funkcióit teljesítő lexikális egységek és a tartalmi vonzáskörükbe tartozó egyéb lexikális-funkcionális egységek közötti kapcsolatot kifejező argumentumszerkezet felvázolásával, az argumentumszerkezet egységeire kiosztott tematikus szerepek tárgyalásával. Ezek specifikációjában azonban szintén a szintezést illető problémával találja szembe magát az olvasó: a 194. lapon tételezett tematikus szerepek utolsó tétele, a Propozíció nem tekinthető tematikus szerepnek, a mellékmondat tematikus funkciójára a Téma szerep illik rá (STAROSTA funkcionális lexikalista esetgrammatikájának [1988] kategorizációjában az ún. Érintett, azaz Patiens szerep). Itt jegyzem meg azt is, hogy az argumentumonként teljesített egy tematikus szerep elvét, az ún. tematikus kritériumot a szerző által hivatkozott szakirodalomnál jóval korábban, szintén az amerikai STANLEY STAROSTA azonosította és írta le esetgrammatikájában (1978). A tematikus szerepek jellemzéséből hiányolom a mátrix-jegy alapú leírás alkalmazását, mellyel bemutatható lenne egyes, a (14) alatt szereplő típusok hasonlósága, komponenseik közös volta. Így például az aktivitás potenciál tekintetében vizsgálni kellene (kellett volna) az Ágens, az ún. Okozó és a Természeti erő közti közös jegyeket, összevetve ezek szerepét és kihatását a (17) alatt taglalt tematikus hierarchiára, mely hierarchia, főleg ha azt a nyelvekre nézve univerzálisnak vesszük, fontos tényezője a nyelvi reprezentációnak. Mátrix-jegy alapú leírását, a jegyek relevanciájának tesztelését már NILSEN korai esetgrammatikai munkái alapján megismerheti az érdeklődő kutató (1972). A jelen tanulmány végén adott szakirodalmi támaszpontok erre vonatkozóan kevésnek bizonyulnak.

A fejezet második szakaszában CSIRMAZ az argumentumok szintaktikai megjelenési formáit tárgyalja, rámutatva ebben a tematikus szerepek hierarchiájának, valamint a tematikus kritériumnak a szerepére a tradicionális mondattani pozíciók, így például az alany funkciójának betöltésében vagy a mondat tematizációs alapú megjelenítésében. Ugyancsak a tematikus kritérium teljesítése kapcsán vizsgálja a szintaktikailag meg nem jelentett és a fonológiailag tartalmasan reprezentált argumentumok konstrukcionális megjelenítését. A vizsgálatban kiemelt szerepet kap az eseti megjelenítés kérdése, különösen az alany- és tárgyesettel jelölt argumentumok funkcionális tartalmi értelmezése. Az ezzel kapcsolatos argumentáció a példaelemzésekben keresztül érdekes és releváns tényeket tár fel a lexikális szemantika és a szintaktikai reprezentáció összefonódásáról, ugyanakkor nem történik említés az ugyancsak releváns enciklopédikus világismereti tényezők szerepéről az értelmezésben szerkezetileg analóg, de lexikálisan egymástól eltérő konstrukciók esetében (pl. az *almát eszik* vs. *vizet iszik* példák kimérő értelmezésének/értelmezhetőségének vizsgálatakor).

A fejezet végén a szerző egyes szintaktikai szerkezetek, így a személytelen és a kvázi passzív konstrukciók, a visszaható és kölcsönös igei, valamint a műveltető szerkezetek vizsgálatával foglalkozik. A megközelítés módja helyes: a szerző az

egy-egy igetípusok alapján vizsgálja az adott szerkezetek elfogadhatóságának kritériumait. Vizsgált példaanyaga bőséges, de célszerű lett volna az elfogadhatóságot empirikus módon, anyanyelvű informánsok tesztelésével ellenőrizni. Ennek hiányában történhetett meg az, hogy egy-egy példa megítélése az elfogadhatóság szempontjából kétséges (pl. a (62b) példát – *A kés le van esve* – CSIRMAZ megítélésével ellentétben az általam megkérdezett alanyok zöme helytelennek tartja). Ebből következően felülvizsgálatot igényel az ún. unakkuzatív igékkel létrehozott kvázi-passzív szerkezetek megítélése. A tanulmány legutolsó pontja az argumentumok és a szabad határozók funkcionális szétválasztásával foglalkozik. A szerző megállapításai nem haladják meg azokat az ismérveket, amelyeket KOMLÓSY már 1992-t megelőzően megállapított.

6. Az ötödik tanulmány szerzői, GYURIS BEÁTA és KIEFER FERENC az igék eseményszerkezetét, illetve aspektuális jellegét meghatározó sajátságok leírásával foglalkoznak. Ezek kapcsán sor kerül az igék ilyen szempontú osztályozására, valamint a jelentésüket befolyásoló különféle jellegű és státusú szemantikai természetű információk számbavételére és egymásra hatásuk kimutatására. A tanulmány az aspektus tekintetében csupán az igék folyamatos és befejezett aspektualitását vizsgálja.

Tanulmányukat a szerzők annak bemutatásával kezdik, hogy a magyarban lexikálisan milyen típusú nyelvi entitások képesek eseményeket nyelvilag kifejezni, s hogyan teszik ezt. Ezt követően DAVIDSON (1980) nyomán ismertetik az eseményszemantika alapelveit, vonatkoztatva ezeket az eseményeket kifejező mondatok jelentésének értelmezésére, majd bemutatják az alapmodell kiterjesztését olyan formában, hogy alaptételként minden típusú predikátum jelentésrepresentációjában helyet kell kapnia egy (folyamat, állapot, vagy esemény típusú) eseményargumentumnak. A davidsoni modell egy másik irányú kiterjesztésének bemutatásán keresztül megkülönböztetik az ún. individuum szintű predikátumokat az ún. helyzetkép szintűektől, rámutatva az ezeket megjelenítő mondatok bővítményszerkezete közti különbségekre. Ezután szemléletes példaelemzésekkel mutatnak rá az igék eseményszerkezetének komplexitására, bizonyos szintaktikai bővítményekkel való kompatibilitására, s ennek mondatrepresentációbeli következményeire, mégpedig a többértelműség lehetőségének kifejeződésére, annak értelmi feloldására, valamint az adott ige által vezérelt alternációk összefüggéseire. Az elemzésekben kiemelt státust kap az időmódosítókkal való kompatibilitás vizsgálata az eseményszerkezet belső összetevői funkcionálásának megértése céljából. A szerzők leírják, hogy a magyarban a mondataspektust nem egyedül az ige aspektuális jellege, hanem mondatbeli környezetének sajátosságai is meghatározzák. Ez a jelleg tipológiai értékű, más nyelvekben az ige lexikai tulajdonságai meghatározóak a mondataspektusra. Vizsgálatukban a szerzők az igekötős igéket különálló szótári egységként kezelik, melyek aspektuális sajátságai kompozicionálisan kapcsolódó összetevőikből adódnak. A következőkben GYURIS és KIEFER a VENDLER-féle aspektuális alapú igeosztályozás alapján, valamint PUSTEJOVSKYNAK (1995) és ENGELBERGNEK (2000) az igék eseményszerkezetének komplexitását tárgyaló modelljeit felhasználva elemzik az igék egyes, kiválasztott időmódosítókkal való kompatibilitását a magyarban. A feje-

zetet a megállapított igeosztályok és eseményszerkezetük, valamint aspektualitásuk jellegét összegző táblázatos rendszerezés zárja.

7. A következő fejezet az alapvetően a lexikális szemantika tárgykörébe tartozó rendszeres igei poliszémiát vizsgálja, szerzője LADÁNYI MÁRIA. Tanulmányának elején a Magyar Nemzeti Szövegtárból (MNSzt.) nyert statisztikai adatok alapján kimutatja, hogy bár az igék gyakorisági aránya messze elmarad a főnevekéétől, ugyanakkor a jelentésük komplexitása jelentős mértékben meghaladja utóbbiakét. LADÁNYI tanulmánya a magyar igei jelentéseket illető jelentésszintegráció új keretekben végrehajtott elemzésével foglalkozik. Bemutatja az igék jelentés alapú átosztályozódását, azonosítva az ebben a folyamatban résztvevő jelentésmozzanatok szerepét, az átosztályozódás összefüggéseit az ige köré rendeződő alternációkkal.

A tanulmány első része áttekinti a rendszeres igei poliszémia általános kritériumrendszerét, rámutatva az igék poliszém viselkedésében az egyidejűleg több osztályba tartozás lehetőségére, ennek mentén lexikai tartalmuk, eseménystruktúrájuk, szintaktikai alternációjuk összefüggéseire, a lexikalizációk kialakulására. A szerző helyállóan emeli ki a kompozicionális és nem-kompozicionális alapú szerkezetek jelentésbeli elkülönítésének jelentőségét, a komplex igei szerkezetek literális és nem-literális értelmezését (értelmezhetőségét), a hozzájuk kapcsolódó szelekciós megszorítások szerepével együtt. Ugyancsak fontos kérdés az ún. közeli szinonimacsoportok tagjaira vonatkozó mátrix-jegy alapú kontrasztvizsgálatok és az ilyen csoportok tagjait érintő poliszémia összevetése, valamint a rendszeres poliszémia produktivitásának vizsgálata. Ezeknek a kérdéseknek a megvitatása közvetlenül kapcsolódik a kötet korábbi tanulmányainak tematikájához, mintegy belső koherenciát adva ezzel a lexikon tanulmányozásában a lexikális szemantikai és szintaktikai együttműködés, interfész viszony vizsgálata számára.

Fontos vizsgálati megközelítést jelent a magyar igék poliszémiájának leírásában annak (KIEFER és GYURIS tanulmányához hasonló) deklarálása, hogy az igekötő nélküli és az igekötős igéket külön lexikális egységként kell kezelni a szótárkomponensben, mivel az igekötők többségükben akcióminőséget és egyúttal lexikai jelentést is adnak igéiknek. Ennélfogva az igekötő nélküli és igekötős igei reprezentációk, valamint utóbbiak különböző igekötős változatai nem tekinthetők a poliszémia eseteinek (281). Ezt követően a szerző alapos elemzéssel tételesen bemutatja és rendszerezi a rendszeres igei poliszémia szintaktikai alternációval kísért és anélküli típusait. Helyesen mutat rá arra, hogy az egyes típusokba tartozást a morfológiai, illetve szemantikai tartalom mellett enciklopédikus, vagyis világismereti tényezők is befolyásolják. Mindegyik típus azonosításakor tételesen áttekinti a típusra jellemző szintaktikai alternációkat, szemantikai jegyeket, jellemzi az adott típus produktivitását. Esetenként összeveti az adott típust más nyelvek (így pl. az orosz) adataival, sajnálatosan azonban nem konkrét példákat összehasonlítva (pl. 288–9, 295). Az egyes alternációk vizsgálata mellett megadott típusos szemantikai összefüggések keresésekor véleményem szerint hasznos lenne felhasználni a LANGACKER kognitív grammatikájában leírt ún. aktív zóna vagy profilba állítás (*profiled relationship*) fogalmát (l. ANDOR 2005: 27, LANGACKER 1987: 272–3) a szabatosabb értelmezés céljából (pl. a **kibontja a papírt* vs. *kibontja a papírt az ajándékon*

vs. *kibontja az ajándékot* példák közti értelmezésbeli kérdések megvitatásakor [295–6], mely esetek argumentumai között az *ajándék*, nem pedig a *papír* tekinthető perspektívába helyezettek).

A dolgozat befejező szakaszában LADÁNYI esettanulmányt mutat be az egyik azonosított csoport, a hangadást kifejező igék rendszeres poliszemiájáról. Vizsgálata összevető: összehasonlítja az angolban és a magyarban a hangadást, valamint a mozgásminőséget kifejező igéket. Azért éppen ezt a két csoportot, mert meglátása szerint a két csoport szintaktikai viselkedésében párhuzamok láthatók. Míg az angolban a kérdéses osztályokba tartozó igék alapjelentéséből a jelentésváltozás mentén levezethető jelentés irányjelölő haladó mozgást fejez ki rezultatív funkciójú argumentum megjelenésével, addig a magyarban a hangadást kifejező igék csak ritkán fordulnak elő ilyen funkciójú argumentummal, szerkezetesen azonban kifejezik a haladó mozgást. Magas gyakoriságú az ilyen tartalom kifejezésében az igekötős igék előfordulása. A szerző által az elemzésben bemutatott gazdag példaanyag helyességére vonatkozóan megállapított megszorítások mellett az elemzésben figyelembe kellene venni a beszélők háttértudásának részét képező konceptuális keretismereteket, mivel ezekkel releváns módon megállapítható a (7)-ben szereplő több példa (7h, 7k) elfogadhatatlansága, vagy az elfogadhatóság viszonylagos volta (7d jobb, mint 7c) (308). A szerző helyesen mutat rá a magyarra a hangadás lexikális kifejezésében jellemző perifrasztikus szerkezetek (pl. *zörögve bezárul*) gyakori használatára. Kimutatja, hogy a magyarban a domináns jelentéskomponens a mozgó dolog végállapotának mint az ágens cselekvése következményének kifejezése, amihez képest a mozgás módjának kifejezése nem profilozott (312), valamint azt, hogy a *tovább-* és a *végig-* igekötők szereplése hangadást kifejező igékkel diagnosztikus a kérdéses igék mozgásigei jelentésében. A bemutatott elemzések tipológiai relevanciájú nyelvi tényekre mutatnak rá, aminek részletesebb bemutatása azonban további összevető kutatásokat igényel.

8. LACZKÓ TIBOR könyv hosszúságú fejezete (terjedelme 180 lap) a relációs főnevekkel foglalkozik, azaz azokkal a nominális szerkezetekkel, amelyekben a főnév mellett elvárt, hogy megjelenjen egy vagy több bővítmény (igen sok esetben a birtokos), és amennyiben a szerkezet ilyent nem tartalmaz, akkor az szituációs háttérismeretek alapján odaértendő. A fejezet célja a szerkezet szemantikai és morfoszintaktikai (argumentumszerkezet szintű) reprezentációs követelményeinek bemutatása és elemzése. A tanulmány szerzője mindjárt a dolgozat elején szemantikailag és szintaktikailag egyaránt körülhatárolja a dolgozatának tárgyát, azaz a relációs főneveket, alapvető jellemzőjüként megnevezve a fogalmi keret és az argumentumszerkezet meglétét, előbbi kötelezően, utóbbit opcionálisan. A nem relációs, hanem közönséges főnevek ilyen jellegű járulékokkal nem rendelkeznek. A relációs főnevek öt típusát azonosítja a fejezet elején található 7.1. számú táblázatban.

A tanulmány elméleti hátterül a generatív, de nemtranszformációs lexikai-funkcionális grammatika (LFG) szolgál, amelyről első megfogalmazása óta közzismert, hogy kiemelt szerepet nyer benne a lexikon, a lexikális információ státusa. A relációs főneveknek ebben az elméleti keretben történő vizsgálata LACZKÓ megfogalmazása szerint generatív lexikalista esettanulmánynak tekinthető. A fejezet

első szakaszában a szerző felvázolja, majd részletesen bemutatja ezt a háttérmodellt. Lényeges különbség az LFG és más generatív modellek között, hogy itt nemcsak a szintaxis komponensben, hanem a lexikonban is helyet kapnak grammatikai funkciók az argumentumokhoz kapcsolt jegyek formájában. Minden egyes jól formált mondathoz az LFG-ben két, egymással kommunikáló szintaktikai szerkezet kapcsolódik, mégpedig az ún. összetevős szerkezet (amely a mondatok felszíni reprezentációját mutatja meg) és egy funkcionális szerkezet, amely az előző szerkezet funkcionális információit és annak jelentéses értelmezését kódolja. A szerző hangsúlyozza, hogy az LFG reprezentációs, nem pedig derivációs jellegű, mint a generatív modell chomskyánus főiránya, azaz a mondatreprezentáció két szerkezeti szintjét nem egymás outputjából derivációk sorozata útján származtatjuk, hanem azok párhuzamosan rendelték egy adott mondathoz, kapcsolódásukat kölcsönös leképezési elvek biztosítják (333). Az LFG nemtranszformációs jellege abban áll, hogy a kiinduló predikátum argumentumait illető grammatikai funkciók megváltozásáért felelős morfoszintaktikai folyamatokat lexikai jellegűnek tekinti (335). LACZKÓ azt is kiemeli, hogy az LFG ún. unifikációs nyelvtani modell, azaz az „összetevős szerkezetben esetleg különböző helyeken (akár többszörösen is) kódolt információkat a funkcionális szerkezet képes unifikálni, vagyis egyesíteni” (338). A modell működését illusztráló példabemutatásaiban a szerző erős morfológiai specifikációval adja meg a szókomponensek grammatikai funkció-jellemzőit, kiemelten szemlélve az egyes szókategóriák (így pl. a melléknevek) argumentumhordozó státusát. Az argumentumokra vonatkozóan ez a modell is hierarchikus alapú rendeződést feltételez. Ennek megfelelően a hozzájuk rendelt grammatikai funkciók is funkcionális hierarchiát követnek. Ezekben a szabályszerűségeken kívül példabemutatásokon keresztül ismerteti a mondatok megjelenítését befolyásoló négy ún. jólformáltsági feltételt (teljesség, koherencia, kölcsönösen egyértelmű megfelelés – azaz argumentumonként egy grammatikai funkció jelölhető ki –, alanyfelvétel). A példabemutatások során a szerző tételesen áttekinti, hogy az egyes igecsoportokon belül az argumentumszerkezetben hogyan történik meg a grammatikai funkciók kiosztása. Végül a háttérmodell működésének részletes bemutatását a lexikális egységekben reprezentált információtartalom szintenkénti leképeződésének folyamatleírása (a fogalmi kerettől az argumentumszerkezet tételein keresztül a vonzatkereketekig), valamint a fogalmi keret belső tételeit képező releváns rendszerek ismertetése zárja. Utóbbiban helyet kapnak olyan lexikálisan kódolt világismereti (az ún. enciklopédikus tudást képező) tényezők, amelyek relevanciáját az adott példaelemzések során azonban LACZKÓ nem elemezte. Így például a

(2) a) *Tegnap este *bort/*furmintot borozgattunk.* (LACZKÓ [51], 355)

példában mindkét tárgyi argumentuma mellett helytelennek minősíti a mondatot. Véleményem és informánsaim szerint a (2a)-ban a *furmintot* tárgy szerepeltetése legfeljebb kérdéses (kérdőjellel jelezhető), de semmi esetre sem egyértelműen helytelen. Vegyük ugyanakkor a következő példát:

(2) b) *Tegnap este *borral/furminttal borozgattunk.*

Ebben a példában pedig a *furminttal* alak kifogástalan mondatot ad. Hasonló példákat bőven találhatunk. Így a *(meg)vajaz* helyes, míg a **(meg)margarinoz* anyanyelvű alanyok által helytelennek minősül, s ugyancsak elfogadhatatlan a **vajjal/ *lekvárral/ *margarinnal megvajaz* szerkezetes példasor is, szintén háttérismereti tényezők (CLARK 1996) befolyásának következtében. Az ilyen mondatok elfogadhatóságának minősítése mindenestre anyanyelvű informánsokkal történő tesztelést igényel.

A predikátumok fogalmi keretében szereplő argumentumok kivetítődnek az argumentumszerkezetben. Az LFG keretein belül referenciális jelölő fogalmi kereti bővítménynek nevezik az olyan belső szemantikai tartalmú argumentumokat, amelyek leképezése az ige argumentumkeretében nem történik meg.

LACZKÓ tanulmányának következő részében a magyar birtokviszony megjelenítését és funkcióját tárgyalja. Hangsúlyozza, hogy a magyar ebben a tekintetben a fejjelölő nyelvi típusba tartozik, morfológiai paradigmarendszerében a birtokviszony kódolása egyszeres. Ennek a megállapításnak tipológiai relevanciája van, mivel vele szemben léteznek kettős, többes kódolású, bővítményjelölő nyelvek is. A fejezetben használt morfológiai elemzés típusát tekintve LACZKÓ kiemeli, hogy az LFG az ún. 'szó és paradigma' (*word and paradigm*) megközelítést alkalmazza, melynek lényge az, hogy „azt vizsgálja, hogy egy adott paradigma helyeit milyen (összetételű) szóalakok töltik ki” (373). Tanulmányában a birtokviszony elemzésének új módját mutatja be. Megközelítésében a birtokviszonyt predikatív viszonyként fogja fel, melynek predikátuma a Poss. Ennek argumentumszerkezetében az egyedüli argumentum a (BIRT) grammatikai funkciót kapja. Fogalmi keretében viszont a viszonyt kifejező két entitás van jelen, melyek közül csupán az egyik képeződik le argumentumra az argumentumszerkezetben. A Poss predikátum és a főnévi fej egyesülését illetően a LACZKÓ által kínált LFG megoldás újdonságát az jelenti, hogy benne „egy argumentumszerkezet nélküli főnévből konverzióval egy egyargumentumú főnévi predikátumot hoz létre egy lexikai redundanciaszabály”. Az eredményezett főnévi predikátum emelő, nyitott státusú, mely a reprezentáció során a nyitottságának megfelelő (XKOMP) grammatikai funkciót kapja. A főnévi predikátum a leírás szerint „kioszt egy extra, nemthematikus (BIRT) funkciót is, amelyet funkcionálisan azonosítunk az (XKOMP) kifejezetlen (BIRT) argumentumával” (379). Azaz közönséges, argumentumszerkezet nélküli nőmen a lexikonban konverzió esik át, melynek révén argumentumszerkezetes, azaz relációs főnév válik belőle. LACZKÓ ennek folyamatát szemléletesen be is mutatja (380–3). Argumentumszerkezetes főnevek esetében pedig a konverzió azonosságát törölő predikátumot hoz létre (387).

LACZKÓ megemlíti, hogy az LFG kutatói között nem alakult ki egyetértés arra vonatkozóan, hogy a (BIRT) funkció szemantikailag korlátozatlan, vagy (az oblikvuszai vonzatokhoz hasonlóan) korlátozott-e. Szerzőnk az előbbi felfogást követi, azt az érvet hozva fel, hogy az elemzésében szerepet játszó kontrollviszonyok csak olyan szerkezetekben működhetnek, amelyek komponensei szemantikailag korlátozatlan funkciójúak.

A továbbiakban a tanulmány azzal foglalkozik, hogy a fenti eljárások hogyan terjeszthetők ki azokra a főnevekre, amelyek eredendően relációsak. Először az *-ás/-és*, majd pedig az *-ó* képzős, örökölt argumentumszerkezettel rendelkező relációs főneveket tárgyalja a szerző, rámutatva a két szerkezet tartalmi-referenciális ha-

sonlóságaira és különbségeire, majd pedig a komplex eseményeket kifejező *-ás/-és* képzős némenek esetében rámutat inherensen jelenlevő, de a felszínen opcionálisan kifejezett határozói argumentumok jelenlétére, konverzió folytán a deverbális főnév akcióminőségének megváltozására, határozói argumentum lexikális megjelenítésének hiánya esetén elliptikus mondatértelmezés bekövetkeztére (142b, l. 407–8). A fejezetrészt a birtokviszsonnyal kifejezett mód értelmű implicit argumentum érdekes kimutatása zárja, amelynek szemantikai és/vagy pragmatikai státusa további elemző munkát igényel.

Ezt követően, a fejezet mintegy középpontjaként LACZKÓ az argumentumszerkezettel inherensen rendelkező főnevek vizsgálata keretében, a tipológiai relevancia kimutatásának igényével elemzi az elidegeníthetetlen birtoklás kifejeződését a különböző nyelvekben, áttekintve mindazokat a főnévi szemantikai osztályokat, amelyekben ez a viszony megmutatkozik. Kiemeli, hogy az elidegeníthetlenség szemantikai viszonyának grammatikalizálódása a különféle nyelvekben eltérő fokú és típusú. Valamennyi típusra vonatkozóan (így a magyarban is) megállapítható a birtokszó relációs, bővítménykeretes volta. Az ezzel kapcsolatos szerkezetes alternálódó kifejezésekre vonatkozó lexikális szemantikai természetű megszorításokat érdekes példaelemzések során tárja fel a szerző. Ugyancsak feltárja a fogalmi keret szintjén adódó szemantikai-pragmatikai eredetű többértelműség, illetve értelmezhetőség kérdéseit, vonatkoztatva ezt a kérdéses lexikális egységek argumentumokként, azaz argumentumszerkezetben való funkcionálására (432). Mindezekből világosan látható, hogy a birtokviszony vizsgálata felszínre hozza a nyelv morfológiai, szintaktikai, szemantikai és pragmatikai komponensének, azaz a grammatikai és a szemantiko-pragmatikai kompetencia interfész alapú működését. A fejezetrész a relációs, bővítménykerettel, de argumentumszerkezettel nem rendelkező főneveket illető birtokos szerkezetek vizsgálatával zárul, rámutatva az azonos szerkezeti megjelenítés mögötti információtartalom különféle értelmezési lehetőségeinek lexikális szemantikai, valamint pragmatikai jellegű gyökereire.

Az utolsó alfejezetben LACZKÓ összefoglalóan áttekinti a tanulmányban bemutatott lexikai leképezési modellt. A vastkos fejezetet alapos, minden fontos részletre kitérő összefoglalás, ezt követően példásan rendszerezett és tárgyalt, bőséges szakirodalmi hivatkozások zárják.

9. A könyv nyolcadik fejezete a szerkesztő, KIEFER FERENC tanulmánya a melléknevek szótári ábrázolásáról. A fejezet elején a szerző tételesen áttekinti a melléknevek tulajdonságait a magyarban, összehasonlítva az angolban megnyilvánuló funkcióikkal. Nyelvünk sajátosságaként emeli ki, hogy a magyarban vannak olyan melléknevek, amelyek csak attributív funkciót teljesítenek, olyanok azonban nincsenek, amelyek csupán predikatívak. A vonzatosak mindkét funkcióban szerepelhetnek. Kimutatja, hogy az egyes melléknévi jelentéscsoportokhoz tartozó tagok attributív funkciójú jelentésének értelmezése függhet jelzett szavuk lexikális jelentésétől (pl. *jó* és *szép*), míg egyes lexikális mezőkhöz tartozó csoportok ilyen elemeknek (pl. színnevek) jelentése kollokációikban lexikálisan kötött. Megjegyzem, hogy előbbiektől tartalmának szemantikailag lazább kódoltsága teret adhat gradációik és kollokációs kapcsolataik jellegének lexikális-pragmatikai bázisú vizsgálatának.

Ugyanakkor KIEFER felhívja a figyelmet arra, hogy az értékelő és dimenzionális melléknevek attributív és predikatív használatában erős kollokációs és értelmezési megszorításokat tapasztalhatunk.

A fejezet következő részében a szerző implikációs eszközöket alkalmazva osztályozza a mellékneveket és írja le viselkedésüket. Az első megállapított osztályba az abszolút melléknevek és alosztályaik tartoznak. Ezek csoportjainak tagjai általában egyedi jelentéseket fejeznek ki, s nem fokozhatók, vagy ha mégis, akkor az az adott jelentés tartományán belül történik (511). A másik osztályt a relatív melléknevek képezik, amelyek fokozhatók. Az osztályon belül két alosztályt, a dimenzionális és az evaluatív melléknevek csoportját különbözteti meg. Véleményem szerint érdekes empirikus alapú vizsgálatot képezne az egyes jelentések mentén besorolható közeli szinonim jelentéseket reprezentáló kifejezések közti gradációs eltéréseknek, a szinonim csoportba tartozás lexikális szemantikai alapjainak, valamint a használatuk alapját képező fogalmi keretismereti tényezőknek elemzése, az esetlegesen megmutatózó ún. szemantikai prozódia megnyilvánulásának módjával együtt (ANDOR 2003, MORLEY–PARTINGTON 2009). Ugyanígy vizsgálatot igényelnek a KIEFER által rendhagyóknak nevezett harmadik melléknévi csoport tagjai is, amelyek tartalmáról kimutatja, hogy az implikációs elemzéssel nem értelmezhető helytállóan. A klasszifikációt követően a dimenzionális típusú melléknevekre vonatkozó összehasonlító szerkezetek és polaritás vizsgálatai is ebbe az irányba mutatnak. A fejezetet a képzett melléknevek morfológiai szerkezetének tárgyalása zárja.

10. A grammatika 9. fejezete BÁNRÉTI ZOLTÁN tollából a mellérendelő kötőszók szótári tulajdonságait elemzi. Dolgozatának mindjárt az elején hangsúlyozza a szerző, hogy a mellérendelő kötőszók jelentése mellett lexikai tulajdonságaik közé tartoznak alapvető szintaktikai tulajdonságok is, így az, hogy fejeként viselkednek adott kategóriájú bővítményeknek, s hogy alapvető jelentéses összefüggés áll fenn a kötőszók és a hozzájuk kapcsolódó tagmondatok jelentése között. Alulspecifikáltság és szerkezetes kompozicionalitás jellemzi ezt a viszonyt, ugyanakkor a mellérendelő kötőszók az összetett mondatban kötött helyűek, nem mozgathatók a második tagmondatdal együtt, mivel nem szerves részei annak. A mellérendelő kötőszók két csoportját különíti el: az ún. jegy-összeegyeztető kötőszokat, amelyek főnévi összetevők közötti összekötő elemek, de akár tagmondatok közötti kapcsolatot is létesíthetnek, és tulajdonképpen tetszőleges számú elemmel gyakorolják funkciójukat, valamint a predikatív funkcionális tagokat koordináló ún. jegy-kiosztókat, amelyek bináris jellegűek. Utóbbiak „implikatív relációkat jelölnek, befolyásolják a tagmondatok időviszonyait és a tagmondatok prozódiai tulajdonságait is” (540, 562–4).

Ezt követően BÁNRÉTI részletesen elemzi a kötőszavas mellérendelések helyesen formáltságát adó szintaktikai feltételeket. A szimmetrikus jegyek mellett kimutatja a szerkezet aszimmetrikus szintaktikai jegyeit és prozódiai jellegű sajátosságait, tisztázza a nyílt és a rejtett kötőszók státusát mind szerkezetes, mind pedig tagmondatok közötti mellérendelés esetén.

A következő részben a szerző az alanyi funkciójú kötőszavas mellérendelés helyességét vizsgálja a morfológiai személy- és számjegyes egyeztetés tekintetében.

Az 555. lapon (41) alatt szereplő példákkal láttatja (bár nem mondja ki világosan) a többség interpretációjának (véleményem szerint) pragmatikai alapú opcionálisát. Ezután az előzőekhez hasonlóan a mellérendelt tárgyak egyeztetésének feltételeit vizsgálja. Összegezve a megfigyeléseket kimondható, hogy a jegy-egyeztetés nagymértékben függ a koordinált szerkezet szintaktikai funkciójától és egyéb, például a határozottság vs. határozatlanság jegyeinek relevanciájától. Meg kell jegyezni, hogy BÁNRETI számos példáját helytelenül minősíti: így (51) sorozatában (b)-t, (d)-t, (e)-t, (f)-et, (52)-ben pedig (b)-t és (c)-t megcsillagozza, pedig ezek a példák a magam és informánsaim anyanyelvi intuíciói alapján mind helyesek, könnyű megfelelő kontextuális keretet találni interpretációjukhoz. Bár a szerző hivatkozik anyanyelvűekkel történt tesztelésre (560), ezek adatait nem közli. Véleményem szerint ilyen nyelvi tények feltárásakor feltétlenül körültekintően összeállított tesztelést kell minél több alannyal lefolytatni, s célszerű az ezekből nyert adatokat korpuszból (MNSzt.) nyert adatokkal összevetni.

Visszatérve a bináris típusú kötőszókra, a szerző elemzi a kötőszó nyílt és implikált formájának eseteit teljes és elliptikus mondatokban. Az implikált, a felszíni kifejeződés szintjén elhagyható típus eseteit a szintaktikai elemzésen túl célszerű lenne pragmatikai síkon is megvizsgálni. Ezt követően szintén szintaktikai vizsgálattal teszteli mindkét mellérendelő kötőszó típus mondatbeli pozíciójának elfogadhatóságát.

A tanulmány következő része a kötőszók jelentését tárgyalja. Megállapítja, hogy jelentése nem a jegy-összeegyeztető (ún. n-áris) kötőszóknak van, hanem az általuk összekapcsolt szerkezeteknek, tagmondatoknak, amit a pragmatika, mégpedig a grice-i maximák alapján célszerű elemezni. A bináris kötőszók jelentése pedig konvencionális implikációs eszközökkel állapítható meg. Ezeket alkalmazva a szerző a bináris kötőszók osztályozásának lehetőségeit tárgyalja, vizsgálva a tagjaik közti szinonim és parafrázálhatósági kapcsolatokat, valamint az implikálódás fokát. A fejezet a mellérendelő szerkezetek szimmetrikus és aszimmetrikus jellegének elemzésével zárul.

11. A tizedik fejezetben KENESEI ISTVÁN a funkcionális kategóriákat (FK-k) megjelenítő viszonzszavak státusával foglalkozik. Mindjárt a fejezet elején kiemeli, hogy ezek a strukturális nyelvtanban nagyobb jelentőséget kapnak, mint a tradicionális leíró grammatikában, mivel ezek képezik a mondat, a szintaktikai szerkezetek vázát, a lexikális jelentéssel bíró kifejezések melléjük rendelődnek. Hogy ez a viszony a kategóriák rangját tekintve valóban ilyen-e, annak bizonyítása meghaladja a jelen kritikai áttekintés (és meg kell jegyezni, KENESEI tanulmányának is a) kereteit. Érdekes lenne tételesen áttekinteni, hogy a szerző által alább tipizált FK-k három típusába tartozó egyes tételek egységesen viselkednek, vagy eltérő potenciállal rendelkezve látják-e el „mondatváz teremtő” funkciójukat, és célszerű lenne tipológiai tekintetben is vizsgálni a magyarra vonatkozóan megállapított helyzetüket. Jelen kötetben KENESEI fejezete csupán a szószintű FK-kat tárgyalja.

Fejezete elején a szerző meghatározza, hogy mi a szótár feladata egy strukturális orientált nyelvnyelvtanban, milyen típusú elemeknek kell abban helyet kapniuk. Körülhatárolja a szó mentális lexikonbeli státusát és morfológiai, fonológiai pro-

dukciós jellemzőit. Morfológiailag definiálja és funkcionálisan elkülöníti egymástól a független szó státusát képező ún. minimális szabad formát és a kötött formát képező ún. függőszo fogalmát. A szó alatti elemek tekintetében meghatározza az ún. félszó fogalmát és elkülöníti ezeket a mellérendelési próbának eleget nem tevő elemektől, azaz a toldalékoktól. A szófajtság funkcionális meghatározásában kimutatja a morfológia és a szintaxis interfész viszonyát a lexikonnal való összefüggésükben. Körülhatárolja a nyitott (a primér lexikális jelentéssel rendelkező) és a zárt szóosztályok (funkciós vagy viszonzások) fogalmát, strukturális nyelvtanbeli státusukat. Kifejti, hogy szemben a grammatikai funkciószavakkal, a lexikális jelentéssel töltött szavak alapvető funkcionális és strukturális jellemzője autoszemantikus jellegükből fakadóan az, hogy tematikus szerepekkel ruházzák fel a hatókörükbe tartozó vonzatokat, strukturális tekintetben jelöltté téve azokat. Az FK-k ezzel a potenciállal nem rendelkeznek. A fejezetrész végén KENESEI markánsan megfogalmazza a szói és mondatrészi státus eltéréseit: vonzata nem a mondatrésznek, hanem a szónak lehet. Ezután tételesen kivetíti a lexikális kategóriák és az FK-k jegyeit, láthatóvá téve az eltéréseket, megfogalmazva a rájuk vonatkozó ún. láthatósági feltételeket: „az FK vagy (a) fonetikai formával bíró látható elem, vagy (b) nem látható elem, amely más elemek sorrendjét módosítja, vagy (c) nem látható elem, amely más elemek alakját módosítja” (613). Egy nyelv szótárkomponensének mind a három elemtípust tartalmaznia kell, állítja a szerző. Jelen fejezetben azonban csupán a „testes”, szószintű formákkal foglalkozik.

A szószintű funkcionális kategóriák három csoportját vizsgálja részletesebben. Először a segédigéket, amelyek kanonikus FK-k, szó méretűek, nem osztanak ki tematikus szerepeket. Tizenhárom jegyük felsorolása után tételesen elemzés alá veti valamennyit. Kimutatja, hogy léteznek olyan szavak, amelyek viselkedésük bizonyos vonatkozásában hasonlítanak a segédigékhez, ugyanakkor tematikus szerepeket megkövetelő vonzásokörük van. Az ilyen lexikális egységeket „beférkőző” igéknek tartja (pl. *akar*, *mer*) (618). Másodikként a névelők funkcionális viselkedését vizsgálja. Azért, hogy tisztább képet nyerhessünk a főnév előtti jelzőt megelőző határozott névelő státusáról, célszerű lenne az ilyen szerkezeteket megvizsgálni a LANGACKER kognitív grammatikájában leírt profilba állítás keretei között (1987: 272–3). A jelző nélküli névelőzött tulajdonnévi szerkezetek kérdése valóban további kutatást igényel. Harmadikként a tagadósók alapvetően szintaktikai viselkedését vizsgálja a szerző, megállapítva ezek fej státusát a magyarban. A fejezetrészt a kérdő függőszo *-e*, a mondatbevezető funkciót ellátó kötőszók, végül pedig a különálló státusú funkcionális kategóriákként számon tartott *is* és *csak* egységek jelentésének, de legfőképpen szintaktikai viselkedésének vizsgálata zárja.

12. A tizenegyedik fejezetben GYURIS BEÁTA az ún. diskurzuspartikulák (DP-k) formai és jelentéses viselkedésének leírásával foglalkozik. A tanulmány elején a szerző összefoglalja vizsgálata tárgyának jellemzői jegyeit: nem tagadhatók, nem válaszolnak kérdésre, egymással nem koordinálhatók, nem alkotnak összetevőt más kifejezésekkel, nem toldalékolhatók, mondattani helyük a fókusz, a tagadószo előtti vagy az ige utáni pozíció. Jelentés tekintetében „nem befolyásolják az őket tartalmazó mondat deskriptív vagy propozicionális tartalmát” (639). Funkcionális jelentésük

attitűdjelölő, az expresszív tartalom közvetítői. Kifejezhetnek hozzáállást, értékelést, beszédaktusváltást. GYURIS megjegyzi, hogy azonosításukra a szakirodalom számos terminust használ. Célszerű lenne, ha azok, akik modális partikuláknak nevezik őket, hozzátennék azt is, hogy pragmatikaiak.

A fejezet következő részében a szerző alapos áttekintést és kritikát ad a szakirodalomban meglévő, egymástól igencsak eltérő nézetekről a diskurzuspartikulák jelentésének leírása és értelmezése tekintetében. Érvelése alapján jól látható, hogy ennek a kérdésnek a tisztázása érdekében alapvető szükség van a partikulák pragmatikai funkciójának a beszédaktus-elmélet keretei között történő azonosítására, szórendi és strukturális variabilitásuk kontextus alapú együttes vizsgálata mellett, lehetőleg korpuszból nyert adatokra támaszkodva. GYURIS helyesen emeli ki a DP-k alapvető funkcióit a mondatra (jobban mondva a megnyilatkozásra) vonatkozóan: a) információkapocs létesítése a diskurzus eddigi tartalma és a kérdéses propozicionális tartalom között; b) kontextuálisan indokolt beszédaktusváltás, illetve -változás kódolásának és dekódolásának elősegítése. Funkcióikat leginkább a szóbeli regiszterekben fejtik ki. Nem a megnyilatkozás (nem szerencsés módon GYURIS ehelyett a téma pragmatikai relevanciája miatt helyesebb terminus helyett mindenütt a *mondat* terminust használja) deskriptív tartalmához, hanem csupán az expresszív tartalomhoz járulnak hozzá.

A továbbiakban a szerző a DP-k kontextusjelölő funkcióját vizsgálva GRICE (1975) együttműködési elvének és STALNAKERnek a propozíciók igazságáról szóló tanai alapján (1978), valamint ZEEVAT nézetére (2006) támaszkodva a közös információk halmazának keretében értelmezi a DP-k szerepét. A közös háttérismerek szerepét tekintve célszerű lett volna CLARK (1986) nyomán is vizsgálatokat folytatnia. Érdekes a partikulákhoz kapcsolódó szemantikai prozódia, pozitív és negatív polaritás, valamint a protokoll alapú vizsgálat kérdésének az előfeltevések mentén történő felvetése. Ezt követően konkrét DP-k kontextusjelölő funkciójának elemző vizsgálatával folytatódik a fejezet, amelyben felvetődik beszédaktust jelző szerepük, különböző mondatfajtákban való előfordulásuk megfigyelése és értelmezése. Az egymással szinonim viszonyban álló partikulák ilyen irányú funkcionális vizsgálatát véleményem szerint ki kellene egészíteni szinonimitásuk természetének és fokának gradációs tesztelésével.

A fejezet utolsó szakasza annak elemzésével foglalkozik, hogy egyes DP-k milyen módon módosítják (illetve, nézetem szerint, változtatják meg) az egyes mondatfajták által kifejezett beszédaktusokat. A tömör összefoglalást a nyitva maradt kérdések áttekintése zárja. A tanulmány értékes munka a szótár, a szemantika és a lexikális pragmatika, valamint a szintaxis komplex összefüggéseiről.

13. A tizenkettedik fejezet a morfofonológia és a lexikon összefüggéseivel, interfész viszonyával foglalkozik, szerzői REBRUS PÉTER és TÖRKENCZY MIKLÓS. Tanulmányuk elején a szerzők megfogalmazzák kutatói kérdésüket: a lexikon szerepét vizsgálják az egyazon tövű vagy toldalékkal rendelkező szóalakok morfofonológiai szabályszerűségeiben. Ezzel kapcsolatban vizsgálják a lexikonban helyet kapó elemek készletét és formai reprezentációját, valamint a lexikon strukturáltságának természetét. Bevezetésükben áttekintik a generatív autoszegmentális és lexi-

kális megközelítéseket és elhatárolódnak tőlük, velük szemben az optimalitáselmélet megközelítését támogatják. Vizsgálják a csonkításból adódó alak és a mögöttes tő kapcsolatát, a szuppletív – nem szuppletív allomorfia kérdéseit, a jegyekkel történő fonológiai jellemzés és egyéb leírási módszerek, így például a szintekbe sorolás, valamint az optimalitás-elméletben a megszorítások mentén történő leírás viszonyait. Kimutatják, hogy a generatív megközelítésekben a csoportok, és így a lexikon strukturáltsága nem nagy. Az optimalitás modelljének megjelenése előtt ezek a megközelítések szűkítő jellegűek, nem pedig paradigmáértékűek voltak. Szerzők kiemelik, hogy a paradigmán belül az alakok antiallomorfok, paradigmatiszta kontrasztot jelenítenek meg (szóalakokként különböznek egymástól). Kimutatják továbbá, hogy a paradigma érv mellett szól a fonológiailag motivált defektivitás is. Értelmezésükben „egy paradigma akkor defektív, ha szisztematikusan hiányoznak belőle bizonyos szóalakok” (688), ilyen például a magyarban a *csuklik* ige.

A szerzők hangsúlyozzák, hogy elemzésükben nem tételeznek fel mögöttes alakokat, hanem a szóalakok felszíni reprezentációját vizsgálják, ami feltételezésük szerint nem redundanciamentes. Elemzésükben a lexikont erősen strukturálnak tartják, a tárolt szóalakok több szempontú csoportot alkotnak a paradigma fogalmának laza értelmezésében. Tő- és toldalékpáradigmákat különböztetnek meg. A szóalakokat egyrészt a paradigmatiszta uniformitás, másrészt a paradigmatiszta kontraszt jellemzi. A fejezetben szerzők elsősorban a paradigmatiszta uniformitás meglétét vizsgálják: a valamely szempontból hasonló alakok halmazát egy paradigmán belül alparadigmaként azonosítják. Ezek alapján páradigmatiszta osztályokat állapítanak meg. A morfológiai mintázatok erősségének kutatása mellett vizsgálják a produktivitás fokát és a gyakoriságot.

A következő, hosszabb terjedelmű alfejezetben REBRUS és TÖRKENCZY a páradigmán belüli szóalakok, elemek hasonlóságának kérdésével foglalkozik. Definíciójuk szerint a páradigma „ugyanazon lexémához vagy ugyanazon morfoszintaktikai értékhez tartozó alakok sorozata” (691). Tő- és toldalékpáradigmára történő osztályozásuk kritériuma mellett szívesen olvastam volna e viszonyok kapcsolatáról a lexikográfiában alapkategóriaként használt 'lemma' fogalmával. Ugyanakkor érdekes és a lexikológusok, lexikális szemantikusok számára megfontolandó az ún. morfológiai vagy morfofonológiai alapú szinonímia (az azonos lexikai funkcióhoz tartozó több formai reprezentáció) fogalmának leírása, valamint a homofónia és a páradigmatiszta hiány (defektivitás) értelmezése (692–3). A szóalakok morfológiai hasonlóságát a szerzők felfogásában a morfofonológiai elemzés során mindig funkcionális és formai jegyeik együttes vizsgálatával kell megállapítani, számba véve az alakok szintaktikai és morfoszintaktikai mintázatait is. A szerzők hipotézisükre építve ezeknek a síkoknak az interakciója alapján az alakok szisztematiszta kapcsolatát, azok jellegét és típusát vizsgálják, tárgyalva, hogy részpáradigmán belül az egymásra ható komponenseket milyen módon (pl. hierarchiában) tárolja a lexikon. Ennek keretében rámutatnak mintaképzési sémák kialakulására, meglátatva, hogy egy hasonlóság erőssége annál nagyobb mértékű, minél nagyobb az adott alak funkcionális és formai leírásában az azonos rész. A gyakorisági mutatók vizsgálatában különválasztva mutatnak rá a típusgyakoriság és a használati gyakoriság tényeire. Kimutatják, hogy a gyakoriság hatással van a funkcionális tulajdonságok egymásba

épülésére – a variabilitásra és a regularizálódásra, s hogy egyes alakok több alparadigmába is tartozhatnak.

A következő alfejezetben a névszói paradigmátípusokat, az alalakok és a dependens alakok viszonyát és viselkedését elemzik a szerzők, majd pedig a szóalakok hangalakjának és a lexikon szerveződésének fonotaktikai vizsgálatát mutatják be. Rámutatnak arra, hogy a hangalakok csoportokat képezve funkcionálnak, s hogy a fonotaktikai mintázatok erőssége függ a típusgyakoriságtól. A paradigmán belüli szóalakok összehasonlítása révén megállapítják az adott paradigma általánosított egyedi sémáját, valamint az egyes paradigmaosztályok általános sémáját, ki-mutatva a lexikonban tárolt elemek erős és gyenge mintázatait. Az, hogy egy adott séma mennyire erős, a tövek számától és a típusgyakoriságtól függ. A nyitott séma nagyon erős, bevonzza a neki hangalakilag megfelelő szavakat. A sémák lehetnek definitívek, átfedők, de lehetnek részlegesen átfedők is. A szerzők megadják a magyarra jellemző tőparadigma-osztályok CV szerkezetét, tanulmányozzák a stabil VC – alternáló VC/CC, valamint a defektív CC – stabil CC – alternáló VC/CC átfedéseket. Mivel a bemutatott példasorokban az elfogadhatóság minősítése vitatható (pl. (59) *medret* vs. *medert*), ezért javaslom ezek anyanyelvű informánsokkal történő tesztelését, illetve kontrollként korpuszadatokkal való összevetését. A vizsgálat érdekes részét képezi a sémán kívül esés faktorainak feltárása. A tanulmány végén szerzők szemléletes függelékben tekintik át a magyar főnévi paradigmátípusokat, valamint a paradigmaosztályok közti átfedéseket.

14. A kézikönyv végén függeléként további két tanulmányt olvashatunk. Első a szótár pszicholingvisztikájával, a mentális lexikkal foglalkozik, szerzői PLÉH CSABA és munkatársai: LUKÁCS ÁGNES és KAS BENCE. Ez a tanulmány témájánál fogva akár a szakkönyv elején, közvetlenül a szerkesztői bevezető után is helyet kaphatott volna.

A fejezet elején szerzők ismertetik a mentális szótárra vonatkozó klasszikus nyelvészeti és pszichológiai nézeteket. Ezt követően áttekintik a szavak kutatásának alapvető pszichológiai vizsgálati módszereit, különös tekintettel a mentális szótárra, így annak szerveződésére, a szavakhoz való hozzáférésre, a szemantikai kapcsolatok feltárására, a szókincs felmérésére. A fejezet központi részét a szótárhoz való hozzáférés tényezőinek bemutatató elemzése képezi. A szerzők ismertetik a lexikális előhívást befolyásoló tényezőket, az ezeket mérő kísérleti eljárásokat, így a ZIPF nyelvstatisztikai vizsgálatai nyomán a pszicholingvisztikában uralkodó, szógyakoriságot mérő felismerési eljárásokat, szódöntési tesztelési módszereket, az értelmezés folyamatának nyomon követését. Kimutatható, hogy a lexikális döntési idő a magyarban is függ a szógyakorisági mutatóktól, s hogy az értelmezés gyakorisága befolyásolja az egyértelműsítést (807). Az újabb keletű felmérésekben teret kapott az előfordulási gyakorisági (*token frequency*) és a típusgyakorisági (*type frequency*) mutatók összevetése. A szerzők jogos kritikával illetik az elsősorban az írott nyelvi bázisú korpuszvizsgálatok adatainak validitását. Hivatkoznak egyéb tényezőkre, így az életkori hatások szerepére a szóelsajátításban és használatban. Tipikus, hogy előbb sajátítjuk el a nyelvben nagyobb gyakorisággal előforduló szavakat, mint

a ritkábbakat. A nyelvbotlások jellemző módon kategóriatartóak. A szófelismerés tesztelésében érezhető a különféle alapú szomszédsági viszonyok hatása.

PLÉH és munkatársai bemutatják a nyelv mentális tárolását kutató és elemző legfontosabb kognitív tudományi modelleket, így a modularitás, az interakcionizmus, valamint a konnekcionizmus modelljeit. A különféle nézeteket valló vitákban a mentális lexikon központi szerepet játszik. Ugyan véglegesnek tekinthető eredményekkel a mentális szótár reprezentációjára vonatkozóan a kutatók nem rendelkeznek, az bizonyosnak látszik, hogy a lexikális kifejezések jelentése és alakja elkülönülten tárolódik. A nézetek két fő pólusát a modularitás és a konnekcionizmus képezi: előbbi hierarchikusan építkező szótári viszonyokat feltételez a mentális lexikonban, utóbbi viszont „a szavakat egy címkézetlen, pusztán együtt előforduláson alapuló hálózat formájában képezi le” (819). A szerzők meghatározó jelentőségűnek tartják LEVELT (1989) kétrétegű beszédprodukciónak lexikális reprezentációs modelljét, amelyben az egyik szintet a lemma jelentéses és grammatikai információjának tárolása és elérése képezi, a másikat pedig az ehhez tartozó fonológiai forma. A két szint közti interaktivitást LEVELT és munkatársai számos kísérlettel bizonyították. Nézetem szerint a két szint kommunikációjához jelentősen hozzájárul (pl. a nyelvbotlások előfordulásakor) az ún. háttérismereteket reprezentáló releváns konceptuális sémák aktiválódása.

Fejezetük harmadik szakaszában a szerzők a kurrens neurolingvisztikai szakirodalom forrásaira hivatkozva tárgyalják a mentális lexikon asszociatív és hierarchikus szervezettségére utaló tényeket. Kár, hogy adatok részletező elemzésére a fejezet keretei között nem kerül sor, csupán adatközlést láthatunk. Pedig a LENGYEL ZSOLT „Magyar verbális asszociációk” című szótárából a 13.10. táblázatba kiemelt adatok (832) fogalmi sémák alapján történő elemzése érdekes eredményeket tudna nyújtani. Ugyanebben a keretben hasznos kutatást képezne a 828–9. lapokon tárgyalt hívószavas kísérletek szótári tételeinek értelmezése, valamint a szemantikai mezőkre specifikus leképezés eredményeinek vizsgálata.

A tanulmány utolsó alfejezete a szavak elsajátításával foglalkozik az életkori szakaszok és a nyelvek számát illető sajátságok kimutatásával.

A fejezet megjelenítésének technikáját tekintve megjegyzem, hogy ez az egyetlen tanulmánya a kézikönyvnek, amelyben a szakirodalmi hivatkozások nem a fejezet végén összefoglalva, hanem közvetlenül a tárgyalt tétel után, azaz a hagyományos módszert követve szerepelnek. Annak ellenére, hogy az összefoglaló jellegű megjelenítést az olvasó számára didaktikusnak tartom, megjegyzem, hogy a közvetlen hivatkozások elmaradása a szöveg belsejében több fejezetben zavaró hiányt kelt. Hasznosabbnak tartom a vegyes megoldást ebben a kérdésben.

15. A kötet utolsó fejezete a lexikon kutatása és a nyelvtechnológia viszonyával foglalkozik, szerzői GÁBOR KATA, HÉJA ENIKŐ, KUTI JUDIT, NAGY VIKTOR és VÁRADI TAMÁS, nyelvtechnológusok. Bemutatják, hogy a számítógépes nyelvészet és az elméleti nyelvészet felfogása a lexikonra vonatkozóan, vizsgálati profiljukból fakadóan, eltérő. Míg utóbbi kutatói introspektív módon dolgoznak, a nyelvi adatokat legfőképpen a nyelvet használók nyelvérzéke alapján értékelik, addig a számítógépes nyelvészet eleve, totalisztikus értelemben adatorientált kutatási terület,

profiljából következően fontos számára az adatok reprezentativitása és validitása, valamint az alkalmazás aspektusai. Ugyanakkor, a nyelvi tudás szerkezete a nyelvtechnológia felfogásában sokban hasonlít a nyelvelmélethez, a nyelvi szintek szerepének azonosításában igen sok a párhuzam. Így, a szótár mindkettőben az alapegységekként funkcionáló lexémák és releváns jegyeik tárháza. A szótár komponens alapegysége a nyelvtechnológiai alkalmazásban is túlléphet az ún. helyesírási szón, komplex, szerkezetes lexikális egységeket is vizsgálnak. A szerzők kiemelik, hogy a lexikon megépítése és onnan az adatok automatikus kinyerésének biztosítása a nyelvtechnológia egyik központi területét képezi.

A lexikon státusát tisztázó bevezetőt követően GÁBOR és munkatársai röviden áttekintik a különféle nyelvelméleti keretekre épülő modellek nyelvelemző programjait, kiemelten kezelve a szemantikailag determinált lexikonok, így a Princetonban fejlesztett WordNet és variánsai, valamint a Berkeleyben fejlesztett FrameNet projektumát.

Ezt követően rátérnek fejezetük központi témájára, az igei vonzatkeret vizsgálatának aspektusaira a számítógépes lexikonban. Rámutatnak arra, hogy a nyelvtechnológia egyik legfontosabb feladata hatékony jelentés egyértelműsítő programok létrehozása és ezek alkalmazása (pl. a gépi fordításban, elektronikus szótárak, hierarchikusan szerkesztett számítógépes lexikonok fejlesztésében). Az ilyen projektumok részeként jelenik meg olyan lexikonok fejlesztése, amelyek enumeratív alapúak vagy generatívok. Előbbi explicit formában kifejezett jelentéssémákat azonosít szinonimahalmazok, különféle hierarchikus szemantikai viszonyok mentén, és vizsgálja a körükbe tartozó egységek közti jelentéses távolságot is (ilyen a WordNet); míg utóbbi olyan szemantikai alapú adatbázist fejleszt, amely azonosított jegymátrix alapján tükrözi az adott nyelvben használt kifejezések szemantikai és szintaktikai jellegét. Utóbbi modelljeiben jelentéskomponenseik alapján esemény-sémákba rendeződnek az igék.

A magyar nyelvre vonatkozóan a szerzők fontosnak tartják a lexikai adatbázis alapján történő igei vonzatkeret-lexikonok létrehozását, amelyek a vonzatkeretek megbízható tesztelhetőségét biztosítják, a releváns információ automatikus kinyerésével nagyméretű, szintaktikailag annotált korpuszból, a vizsgált kifejezésekre vonatkozó szelekciós sajátosságok megállapítása mellett. Ezután bemutatják a 2001 és 2004 között az MTA Nyelvtudományi Intézetének Korpusznyelvészeti Osztályán készített magyar egynyelvű lexikai adatbázist, amely létrehozásának kiindulópontja az igei argumentumszerkezet kódolása volt, kiinduló szókinccse pedig a Magyar Nemzeti Szövegtár 20 000 leggyakoribb szava (868–9). Mivel a magyar nyelvre vonatkozóan megfelelő vonzatteszt nem állt rendelkezésre, ezért az igei vonzatok megállapításában a projektum munkatársai az ún. kompozicionálási kritériumot alkalmazták: az igéhez jelentésesen nem-kompozicionális módon kapcsolódó forma-jelentés párokat alkotó elemeket azonosították vonzatként. Ezek „megjelenése az igével együtt nem jósolható meg pusztán szintaktikai szabályokkal” (876). A 2800 leggyakoribb magyar ige vonzatkeretét állapították meg ilyen módon. Fontos megkülönböztetni a vonzatokat a kollokációktól. Utóbbiak „azok a szerkezetek, melyekben egy ige és vonzata együtt nem kompozicionális, mindkét elem lexikális

jelentésétől független jelentést vesz föl” (875). A szerzők az ezt követő részben részletes elemzést mutatnak be a magyar vonzatok egyes típusairól.

A tanulmány utolsó szakaszában GÁBOR és munkatársai részleteiben bemutatják a WordNet relációs (szinonim készleteket megállapító és azokat lexikális hálókból tároló) lexikális szemantikai adatbázis alapkonceptcióját és szerkezetét, a benne tárolt információk strukturálásának alapelveit. A fejezetrész az amerikai Princeton Egyetemen létrehozott projektum európai nyelvekre, köztük a magyarra vonatkozóan kialakított változatainak rövid bemutatásával zárul.

16. Összegzésképpen elmondható, hogy a kötet valamennyi tanulmánya rendkívül alapos, mélyreható elemző munka alapján mutatja be a nyelv szótári komponense tárgykörébe tartozó adott témát. A benne közölt tanulmányok egytől egyig igen magas színvonalon végzett kutatómunkára alapozottak, esettanulmánynak tekinthetők. Jelen kritikai tanulmány szerzője bátran mondhatja ki, hogy a kézikönyvet előkészítő és tanulmányainak profilja tekintetében hozzá szorosan kapcsolódó, „Igék, főnevek, melléknevek. Előtanulmányok a mentális szótár szerkezetéről” című, korábban megjelent kötetben (KIEFER 2003) kívül a jelen, monumentális terjedelmű kézikönyv tekinthető olyan alapmunkának, amely átfogó módon, rendszernyelvészeti igénnyel vizsgálja a magyar nyelv szótári komponensének szerkezetét, szerepét és illeszkedését a grammatika más komponenseihez. A könyv méltó zárókötet a „Strukturális magyar nyelvtan” akadémiai projektum keretében megjelent négy kötetnek. Alapvető forrásmunkát képez a magyar grammatika szótári komponensét kutató elméleti szakemberek számára, de legalább olyan értékes forrás a nyelvtudomány, ezen belül a magyar nyelvészet gyakorlati színterein foglalkoztatott tanárok, egyetemi hallgatók számára is.

Kulcsszók: argumentumszerkezet, eseményszerkezet, interfész viszony, kompozicionalitás, konstrukcionális, lexikon, mentális szótár, poliszémia.

A hivatkozott irodalom

- AITCHISON, JEAN 2003. *Words in the Mind. An Introduction to the Mental Lexicon*. Blackwell, Oxford.
- ALLERTON, DAVID 2002. *Stretched Verb Constructions in English*. Routledge, London.
- ALTMANN, JERRY 1997. *The Ascent of Babel*. Oxford University Press, Oxford.
- ANDOR JÓZSEF 1998. A komplex lexikálisjegy-analízis és a mormota esete. In: PLÉH CSABA – GYÖRI MIKLÓS szerk., *A kognitív szemlélet és a nyelv kutatása*. Pólya Kiadó, Bp.
- ANDOR JÓZSEF 2001. On the Architecture of the Language Faculty. An Interview with Ray Jackendoff. *Studies in Linguistics* 5: 5–19.
- ANDOR JÓZSEF 2003. Functional Studies in the Polarity and Gradation of Amplifier Adjectives and Adverbs in English. In: JÓZSEF ANDOR – JÓZSEF HORVÁTH – MARIANNE NIKOLOV szerk., *Studies in English Theoretical and Applied Linguistics*. Lingua Franca Csoport, Pécs. 43–59.
- ANDOR JÓZSEF 2005. Kognitív grammatika: A tudomány jelenlegi állása és kapcsolódó kérdések: Interjú Ronald Langackerrel. In: KERTÉSZ ANDRÁS – PELYVÁS PÉTER szerk.,

- Általános Nyelvészeti Tanulmányok 21. Tanulmányok a kognitív szemantika köréből. Akadémiai Kiadó, Bp. 13–42.
- BORG, EMMA 2004. *Minimal Semantics*. Oxford University Press, Oxford.
- CATTELL, RAY 1984. *Composite Predicates in English*. *Syntax and Semantics* 17. Academic Press, New York.
- CLARK, HERBERT H. 1996. *Using Language*. Cambridge, Cambridge University Press.
- DAVIDSON, DONALD 1980. *Essays on Actions and Events*. Oxford University Press, Oxford.
- ENGELBERG, STEFAN 2000. *Verben, Ereignisse und das Lexikon*. Niemeyer, Tübingen.
- FILLMORE, CHARLES J. 1982. *Frame Semantics*. In: *Linguistic Society of Korea szerk., Linguistics in the Morning Calm*. Hanshin, Seoul. 111–37.
- GRICE, H. PAUL 1975. *Logic and Conversation*. In: PETER COLE – JERRY L. MORGAN szerk., *Syntax and Semantics* 3. *Speech Acts*. Academic Press, New York. 41–58.
- JESPERSEN, OTTO 1931. *A Modern English Grammar*. Vol. 6. *Syntax*. Carl Winter, Heidelberg.
- KIEFER FERENC 2003. *Igék, főnevek, melléknevek. Előtanulmányok a mentális szótár szerkezetéről*. Tinta Könyvkiadó, Bp.
- KOMLÓSY ANDRÁS 1992. *Régensek és vonzatok*. In: KIEFER FERENC szerk., *Strukturális magyar nyelvtan* 1. *Mondattan*. Akadémiai Kiadó, Bp. 299–527.
- LANGACKER, RONALD W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar* Vol. 1. Stanford University Press, Stanford, CA.
- LEVELT, WILLEM J. M. 1989. *Speaking: From Intention to Articulation*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- LEVIN, BETH 1993. *English Verb Classes and Alternations*. The University of Chicago Press, Chicago.
- MORLEY, JOHN – PARTINGTON, ALAN 2009. *A few Frequently Asked Questions about semantic – or evaluative – prosody*. *International Journal of Corpus Linguistics* 14/2: 139–58.
- NILSEN, DON L. F. 1972. *Toward a Semantic Specification of Deep Case*. Mouton, The Hague.
- PERRY, JOHN 1998. *Indexicals, Contexts and Unarticulated Constituents*. In: *Proceedings of the 1995 CSLI – Amsterdam Logic, Language and Computation Conference*. CSLI Publications, Stanford.
- PUSTEJOVSKY, JAMES 1995. *The Generative Lexicon*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- RECANATI, FRANCOIS 2004. *Literal Meaning*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SMITH, ADAM 2009. *Light verbs in Australian, New Zealand and British English*. In: PAM PETERS – PETER COLLINS – ADAM SMITH szerk., *Comparative Studies in Australian and New Zealand English*. Benjamins, Amsterdam. 139–55.
- STALNAKER, ROBERT 1978. *Assertion*. In: PETER COLE szerk., *Syntax and Semantics* 9. *Pragmatics*. Academic Press, New York. 315–32.
- STAROSTA, STANLEY 1978. *The One Per Sent Solution*. In: WERNER ABRAHAM szerk., *Valence, Semantic Case and Grammatical Relations*. Benjamins, Amsterdam. 459–576.
- STAROSTA, STANLEY 1988. *The Case for Lexicase*. Pinter Publishers, London.
- VENDLER, ZENO 1967. *Linguistics in Philosophy*. Cornell University Press, Ithaca.
- ZEEVAT, HENK 2006. *A Dynamic Approach to Discourse Particles*. In: KERSTIN FISCHER szerk., *Approaches to Discourse Particles*. Elsevier Science, Oxford. 133–48.

**Review article on Ferenc Kiefer (ed.),
Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete
[A structural grammar of Hungarian. Vol. 4. The structure of the lexicon]**

Volume 4 of the book series published on the structural grammar of the Hungarian language provides an in-depth analysis of the structure of its lexicon component. In the twelve case studies distinguished scholars researching a given subcomponent of the lexicon describe and provide a comprehensive analysis of their domain of study, outlining with adequate precision – satisfying the requirements of descriptive as well as explanatory adequacy – its nature and scope as well as its possible interfacing with other components of grammar. In the appendix, another two studies give a thorough account of relevant psychological and psycholinguistic research on the mental lexicon and related research in language technology. This review article, presented with critical remarks expressed where necessary, provides a detailed analysis of the approaches described in each chapter.

Keywords: argument structure, event structure, interface, compositionality, constructional, lexicon, mental lexicon, polysemy.

JÓZSEF ANDOR